

# Het geprojecteerde verleden: Waarom werden bepaalde historische romans vertaald? <sup>1</sup>

WILKEN ENGELBRECHT

*Palacký University Olomouc  
The John Paul II Catholic University of Lublin*

Katedra nederlandistiky FF  
Univerzita Palackého  
Křížkovského 10  
CZ-77180 Olomouc, Czech Republic

Katedra Literatury i Języka Niderlandzkiego IFA WNH  
Katolicki Uniwersytet Lubelski  
Al. Raławickie 14  
20-950 Lublin, Poland

wilken.engelbrecht@upol.cz  
wilken.engelbrecht@kul.pl

## The Projected Past: Why Were Translated Certain Historical Novels?

**Abstract:** The 140 years between 1850 and 1990 cover an important period from the beginning of modern literature and modern publishing houses in the second half of the nineteenth century till the end of the Communist regime. Over this period some 450 Dutch and Flemish literary works were translated into Czech and some 75 into Slovak. Historical novels and novellas make up a good part of them.

---

<sup>1</sup> Deze bijdrage werd geschreven binnen het project FPVČ\_FFUP\_2016, *Recepte nizozemské a vlámské literatury v českém překladu*. Tenzij anders aangegeven zijn alle vertalingen van mijn hand.

As Connor (2015) has clearly shown, historical novels were a popular genre in Communist times for ideological reasons. They were considered “excellent educational instruments for people not yet apt to understand heavier work like the Communist Manifesto” as the young translator Olga Krijtová wrote to the Communist Dutch writer Theun de Vries in the early 1950s. Reviews, editor’s reports and editorial statements indicate, however, that historical novels had a similar function already before Communism, from the beginnings of Czech and Slovak translation of Dutch written literature.

In this paper, we will discuss several historical novels in Czech translation by Hendrik Conscience, Louis Couperus, Madelon Székely-Lulofs, Theun de Vries, and Harry Mulisch – to illustrate changing ideological views.

**Keywords:** Dutch literature; Flemish literature; historical novel; translation; Czech translation; reception; ideology

## 1. Inleiding

In augustus 1952 ontving de bekende communistische schrijver Theun de Vries van een hem toen nog onbekende Praagse studente een brief, waarin zij meldde enkele romans van hem te hebben gelezen, o.a. de eerste twee delen van de trilogie *1848*, en waarin ze specifiek naar enkele andere vroeg. Ze schreef erbij dat ze deze grote historische romans geschikt vond als scholingsinstrument voor mensen die “mentaal nog niet toe waren aan het zwaardere werk zoals het Communistisch Manifest.”<sup>2</sup> Deze studente zou later bekend worden onder haar mans naam als Olga Krijtová (1931-2013), de charmante en wat bedeesde, veelvuldig bekroonde vertaalster en hoofd van de Praagse neerlandistiek.

Dit stemt overeen met toenmalige ideeën in Tsjechoslowakije over de functie van literatuur. In de openingsrede op 6 maart 1949 van het Eerste Congres van Tsjechoslowaakse Schrijvers definieerde Zdeněk Nejedlý (1878-1962) deze rol als volgt:

Literatuur is een van de krachtigste middelen om het volk en de natie op te voeden, te leiden en scholen. Zij is zeker effectiever dan wetenschap, school of andere opleiding. [...] Literatuur beleert niet alleen, zij heeft niet alleen effect op het brein, maar wekt het hele denken van mensen op, en, wat nog belangrijker is, ze dringt door in hun harten. (Nejedlý 1949: 227)

Nejedlý was niet alleen minister van onderwijs van het net geïnstalleerde communistische regime, maar sinds 1919 ook hoogleraar esthetica bij de befaamde Kareluniversiteit van Praag en al in het interbellum een van de belangrijkste ideologen van het socialistisch realisme als stijlrichting. Hij was dus bepaald niet alleen een starre partij-ideoloog, maar had zijn sporen meer dan verdiend als academicus binnen een parlementair-democratisch systeem.

<sup>2</sup> Vgl. Perry (2011: 49). De Vries vermeldde dit eerste contact in zijn brief van 22 augustus 1952 aan zijn uitgever Jan van Tricht.

In communistische ogen was literatuur van belang om de ‘actuele strijd van het proletariaat’ te verbinden met de revolutionaire tradities en het verleden van het volk, zoals de Bulgaarse partijleider Georgi Dimitrov (1882-1949) in 1935 opmerkte. De historische roman kon door weliswaar mislukte, maar toch heroïsche gevechten van het proletariaat en diens vertegenwoordigers in het verleden te beschrijven sympathie oproepen voor de strijd voor het communisme. Een politieke nederlaag werd daarbij vaak gepresenteerd als een opmaat voor hernieuwd intellectueel werk (Connor 2015). In de communistische periode (voor Tsjecho-Slowakije 1948-1989) waren ongeveer 25% van de uit het Nederlands vertaalde titels historische romans.<sup>3</sup>

Maar ook in voorgaande periodes speelden ideologische redenen een rol. Zo is het opmerkelijk dat, hoewel het werk van Hendrik Conscience in Centraal-Europa tot de vaakst vertaalde Nederlandstalige literatuur behoorde en zijn werk in veel talen meestal zelfs de eerste vertaalde Nederlandstalige literatuur was, in deze regio vrijwel overal (buiten het Duitse taalgebied) juist zijn bekendste roman *De Leeuw van Vlaanderen* pas in de 20<sup>e</sup> eeuw werd vertaald. Daar blijkt een ideologische reden voor te zijn (Lipnicki 2013 en Engelbrecht 2016a). In deze bijdrage bekijken we achtergronden van de Tsjechische vertalingen van enkele romans van Hendrik Conscience, Louis Couperus, Madelon Székely-Lulofs, Theun de Vries en tenslotte Harry Mulisch. Elke vertaling heeft in zekere zin een ideologische achtergrond en illustreert daarmee de situatie van de recipiërende literatuur.

## 2. Het begin van de verzuiling en Conscience

Na de liberalisering van de censuur in 1869 ontwikkelde zich in Tsjechië een politiek divers landschap dat nog het beste als ‘verzuiling’<sup>4</sup> kan worden aangeduid: er ontstonden een sterke katholieke zuil, een eveneens flinke sociaaldemocratische zuil (met na 1920 een communistische afsplitsing), een conservatief-liberale

<sup>3</sup> In de periode 1845-1918 werden er 86 Nederlandstalige titels in 94 edities uitgegeven in het Tsjechisch, waarvan 10 historische romans; voor de periode 1919-1938 waren dit 54 titels in 71 edities, waarvan 17 historische romans; tijdens de bezetting en de drie naoorlogse jaren voor de communistische staatsgreep (1939-1948) kwamen er 68 titels in 93 edities uit, waarvan 16 historische romans en in de periode 1949-1989 kwamen er 155 titels in 186 edities uit, waarvan 40 historische romans. Vanaf 1919 behoort dus stabiel ongeveer een kwart van de vertaalde literatuur tot de categorie historische roman. Voor de aantallen vertalingen, vgl. Engelbrecht (2016a: 44). Met name het aantal gevonden vertalingen vóór 1918 neemt nog steeds toe, omdat veel als feuilleton werd uitgegeven en de Tsjechische Nationale Bibliotheek al jaren systematisch periodieken en kranten inscant.

<sup>4</sup> Hiermee volgt dit artikel de terminologie van hedendaagse Tsjechische politologen die het begrip *sloupová politická kultura* [verzuilde politieke cultuur] gebruiken – een calque van het Nederlandse begrip *verzuiling* (Fiala et al. 2008). Contemporaine Tsjechen spraken in de 19<sup>e</sup> eeuw meestal over *táborová politická kultura* [cultuur van politieke kampen].

zuil en tenslotte een kleine maar zeer actieve groep anarchisten. De Tsjechische situatie leek daarmee op die in België – inclusief taalstrijd, omdat veel partijen in Tsjechië in een Tsjechische en een Duitstalige variant bestonden die afhankelijk van de situatie zowel gezamenlijk optrokken als elkaar heftig bestreden.

Als we het Duits buiten beschouwing laten, is het Tsjechisch de Centraal-Europese taal waarin al tamelijk vroeg Nederlandstalig werk werd vertaald. In 1846 en 1848 verschenen er Tsjechische vertalingen van drie novelles van Conscience die ook in andere talen vaak de eerst-vertaalde novelles waren – *Siska van Rosemael* en *Wat eene moeder lyden kan* in 1846 en *Hoe men schildert wordt* in 1848. Alle drie de werkjes werden vertaald uit de in 1845 verschenen Duitse vertalingen van Melchior von Diepenbrock, uitgegeven in zijn bundeltje *Flämisches Stilleben in drei kleinen Erzählungen*. De Tsjechische vertalingen kwamen eerst als feuilleton uit in twee belangrijke literaire tijdschriften, *Květy* [De Bloesem] en *Česká wčela* [De Tsjechische bij] en later ook in boekvorm (Engelbrecht 2016a: 240-246). Tegelijkertijd maakten zowel de Tsjechische liberale als de katholieke pers regelmatig melding van de taalstrijd in België en van Conscience's rol daarin. Later werd ook aandacht besteed aan de huldiging van Conscience bij gelegenheid van zijn honderdste publicatie in september 1881, aan de onthulling van zijn borstbeeld en tenslotte aan zijn overlijden. Verschillende kranten publiceerden een *in memoriam* (Engelbrecht 2016a: 251-252).

De politieke koerswending van Conscience in 1847 van eerder liberaal in katholieke richting en zijn royement uit de rederijderskamer *De Olyftak* die daarvan het gevolg was, gingen in de Tsjechische pers niet onopgemerkt voorbij. Zo maakte Karel Havlíček Borovský (1821-1856) in het dagblad *Wčela* [De bij] melding van dit feit (Engelbrecht 2016a: 250-251). Ook binnen Tsjechië markeerde deze koerswending een verandering – waar Conscience's werk in het begin met name door liberaal georiënteerde nationalisten werd vertaald, werden zijn boeken nu eerder door de katholieke zuil geïsurpeerd: van de 45 bekende Tsjechische uitgaven van zijn werk voor 1918 kwamen er 28, dus bijna twee derde, bij uitgesproken katholieke uitgeverij uit.

Dat waren merendeels sociale zedenromans als *De geldduivel*, *De jonge doctor* of *De loteling*, die zich in Conscience's eigen tijd of vlak ervoor afspeelden. Dat had een goede reden. Zoals Eric Hobsbawm in zijn befaamde werk *The Age of Revolution: Europe 1789-1848* vaststelt, zorgde de volksverhuizing die in het midden van de 19<sup>e</sup> eeuw met de industrialisatie en de daarmee gepaard gaande trek naar de steden op gang kwam, voor een enorme ontkerkelijking bij het proletariaat. In het laatste kwart van de eeuw begon dat zich onder leiding van arbeiders met een iets betere opleiding, vaak in het proletariaat opgegane handwerkslieden, te organiseren. Die organisatie had meestal een socialistisch karakter.

In Tsjechië waren er zeker actieve populaire schrijvers, maar dezen bereikten eerder de hogere burgerij en de lagere adel, of ze waren uitgesproken nationaal-liberaal of sociaaldemocratisch ingesteld, zoals Alois Jirásek (1855-1930) met zijn romans over de protestantse Hussieten uit de jaren '80. 'Echt katholieke' auteurs die belletristie schreven waren er nauwelijks. De sociaal georiënteerde literatuur van Conscience vulde dus aan de katholieke kant een lacune op: de romans en nouvelles beschreven realistisch de sociale problematiek van de lagere standen maar gaven tegelijkertijd een standvastig (katholiek) geloof als één van de belangrijke mogelijkheden om aan de negatieve situatie te ontsnappen. De vele uitgaven door katholieke uitgeverij in feuilletonvorm in hun dag- en weekbladen of uitgaafjes in duodecimoformaat op heel goedkoop papier geven duidelijk aan dat deze vertalingen voor de 'lagere klasse' waren bestemd.

### 3. Historische romans van Conscience

Zowel uit de vermelde *in memoriams* als uit het lemma over Conscience in de encyclopedie *Ottův slovník naučný* (Petrů 1892) is duidelijk dat de Tsjechen op de hoogte waren van het bestaan van de roman *De Leeuw van Vlaenderen*. Duitse én Franse vertalingen van deze roman zijn in allerlei varianten in Tsjechische bibliotheken aanwezig en één van de Duitstalige edities kwam zelfs in Tsjechië zelf uit bij uitgeverij Karl Prochaska in Teschen (Český Těšín) in de 32-delige serie *Klassische Romane der Weltliteratur* (Conscience 1902). Des te opmerkelijker is dat juist deze roman pas in de jaren dertig van de 20<sup>e</sup> eeuw in Tsjechische vertaling uitkwam, en dan direct in drie verschillende vertalingen kort na elkaar in 1932, 1935 en 1936.<sup>5</sup> Hierop komen we nog terug.

Onder de ongeveer 80 literaire werken van verschillende omvang die Conscience heeft geschreven, kunnen 21 ervan als historische roman dan wel novelle worden aangemerkt. Afgezien van *De Leeuw van Vlaenderen* behoren *In 't Wonderjaar 1566* (1837), *De geschiedenis van Graef Hugo van Craenhove en van zynen*

<sup>5</sup> Gegeven dat een paar jaar geleden een onbekende vertaling van *De Leeuw van Vlaenderen* (Conscience 1932) opdook, kan niet worden uitgesloten dat er eind 19<sup>de</sup> eeuw toch in feuilletonvorm of anderszins een vertaling was uitgegeven. Zo had de Praagse uitgever Theodor Mourek (1847-1879) in april 1871 een nieuwe serie *Bibliotéka klasických spisů cizojazyčných ve zdařilých českých překladech* [Bibliotheek van klassieke vreemdtaalige werken in geslaagde Tsjechische vertalingen] aangekondigd, waarin o.a. Conscience, Van Lennep en Bosboom-Toussaint zouden worden opgenomen (advertentie in *Národní listy* 11, nr. 108 van 21 april 1871, p. 5). De advertentie vermeldt helaas niet de titels van de beoogde romans. Gezien wel vermelde titels en de intentie ging het vermoedelijk om *De Leeuw van Vlaenderen*, *De Lotgevallen van Ferdinand Huyck* en *Majoor Frans* die alle een tijdje eerder in het Frans waren uitgegeven. Van deze serie ontbreekt op de eerste delen na echter elk spoor, hoewel er tussen 1871 en 1878 120 vertalingen zouden zijn uitgekomen (Zach 2017). Overigens meldde het literair-kritische blad *Osvěta* 7, nr. 4 (april 1877) p. 308, dat de "veelbelovende serie" de verwachtingen niet waargemaakt had.

*riend Abulfaragus* (1845), *Jacob van Artevelde* (1849), *Simon Turchi of de Italianen te Antwerpen* (1859), *De Kerels van Vlaanderen* (1870) en *De boerenkryg* (1881) tot de bekendste daarvan die ook vaak zijn vertaald. Hiervan werden *Het Wonderjaar 1566* (in de herziene versie van 1843), *Hugo van Craenhove* en *De boerenkryg* in het Tsjechisch vertaald, de eerste twee door de gymnasiumdirecteur Václav Petřů (1841-1906), de laatste door een J. P. Lhotecký.

Václav Petřů behoorde tot de generatie vooruitstrevende pedagogen van de tweede helft van de 19<sup>e</sup> eeuw die systematisch naar een zelfstandige Tsjechische natie toe werkten. Velen van hen waren destijds nationaal-liberaal, tegen eind de eeuw nam het aantal sociaal-democraten onder hen toe. Petřů was een van degenen die voor conservatief-liberale uitgeverijen als J. Otto en I.L. Kober in Praag vertaalden. Hij werkte ook mee aan de reeds genoemde encyclopedie *Ottův slovník naučný* (OSN) die vergelijkbaar is met de Nederlandse *Winkler Prins Encyclopedie* die in dezelfde periode ontstond. De OSN verscheen tussen 1888 en 1909 in 28 kloeke delen, in de jaren 1930-1943 verschenen er nog zes delen aanvullingen in 12 banden. De encyclopedie was goed een eeuw lang verreweg het belangrijkste Tsjechische naslagwerk en werd in 1996-2003 opnieuw uitgegeven. Naast zijn drukke baan als gymnasiumdirecteur en -leraar was Petřů ook amateurhistoricus en actief literair vertaler uit het Frans, Duits en wat destijds 'Noordse talen' heette (waaronder het Nederlands). Hij vertaalde o.a. *De familie Kegge* uit de *Camera obscura* van Hildebrand (1884), vier romans van Conscience (1882, 1884, 1884 en 1890), *Een legaat* van Gerard Keller (1878) en *Klaartje Zevenster* van Jacob van Lennep (1880), alle rechtstreeks uit het Nederlands.

Over Lhotecký zijn geen verdere gegevens bekend, behalve dat hij tussen 1884 en 1890 verschillende werken uit het Frans vertaalde voor de katholieke uitgeverij Cyrillo-Měthodějská knihtiskárna [Boekdrukkerij van Cyrillus en Methodius] in Praag. Bij deze uitgeverij kwam ook zijn vertaling van *De boerenkryg* uit, gemaakt op basis van de Franse vertaling *La guerre des paysans* van 1854. De ideologische richting van de vertaling blijkt uit de wijziging van de ondertitel van de roman. Waar deze roman in het Nederlands *De boerenkryg. Historisch tafereel uit de XVIIIde eeuw* heet, een titel die in het Frans keurig gekopieerd is, kreeg de Tsjechische vertaling als titel mee *Selská vojna. Historické obrazy z dějin odboje belgických venkovských obcí proti nátiskům francouzské okupace v 18. století* [De boerenoorlog. Historische tafereelen uit de geschiedenis van het verzet van Belgische plattelandsgemeenten tegen de onderdrukking tijdens de Franse bezetting in de 18<sup>e</sup> eeuw]. Voor de uitgever was de strijd tegen de atheïstische Fransen kennelijk essentieel.

## 4. Het interbellum

Als reactie op het *Völkermanifest* van 16 oktober 1918 van keizer Karel I (1887-1922) stelde de latere president Tomáš G. Masaryk (1850-1937) één dag later voor Tsjechoslowakije een onafhankelijkheidsverklaring op. Op 28 oktober riep het Tsjechoslowaakse Nationale Comité als eerste van de ex-Oostenrijkse erflanden ook officieel de onafhankelijkheid uit. Al bij de laatste verkiezingen voor de Rijksdag in 1911 waren de sociaaldemocraten de sterkste factie onder de Tsjechische afgevaardigden geweest, al waren katholieke partijen ook sterk vertegenwoordigd.

De katholieke zuil werd in het nieuwe Tsjechoslowakije in veel opzichten wegens de vroegere 'trouw aan Habsburg' als gecompromitteerd beschouwd, maar door samen te gaan wisten de katholieke partijen toch een plaats in het nieuwe bestel te verwerven, met name in Moravië, waar de priesters in de 19<sup>e</sup> eeuw een actieve rol bij het Tsjechische streven naar zelfstandigheid hadden gespeeld. Ook de katholieke uitgeverijen fuseerden in 1919 tot een met de nieuwe katholieke partij gelieerde uitgeverij die vanaf 1934 Vyšehrad heette.

Vanuit een literair gezichtspunt waren andere uitgeverijen in het interbellum belangrijker. Het ging daarbij om twee uitgeverijen uit de sociaal-democratische zuil, de met de sociaaldemocratische partij gelieerde uitgeverij Melantrich uit 1898 en de in 1922 opgerichte coöperatieve uitgeverij Družstevní práce [Coöperatieve Arbeid], en om twee uitgeverijen uit de liberale zuil, de sterk literair georiënteerde uitgeverij van Josef R. Vilímek jr. (1860-1938) die eind 19<sup>e</sup> eeuw het technisch en literair meest vooruitstrevende huis in Tsjechië was geweest, en het in 1918 opgerichte links-liberaal georiënteerde huis Sfinx van Bohumil Janda (1900-1982).

## 5. Louis Couperus

De moderne literaire stromingen die eind 19<sup>e</sup> eeuw in het Nederlandse taalgebied ontstonden, het eerst de Tachtigers rondom *De Nieuwe Gids* en iets later de Vlaamse groep rondom *Van Nu en Straks*, werden in het Tsjechische literaire veld vrij snel opgemerkt. Hierbij speelde de literair criticus en vertaler Jaroslav Kamper (1871-1911) een belangrijke rol. Kamper was redacteur bij *Květy* [De Bloesem] dat ongeveer een halve eeuw eerder Conscience aan het Tsjechische publiek had voorgesteld, maar ook hoofdredacteur van het toen leidende tijdschrift *Lumír*, een tijdschrift met een vergelijkbare status als *De Gids* in Nederland. Via zijn in Amsterdam woonachtige zwager Jaroslav Hladík (1872-1896), zelf literair vertaler uit het Frans, werd hij op de hoogte gehouden van literaire nieuwtjes. Kamper schreef in 1896 in het literaire tijdschrift *Rozhledy* [Perspectieven] een

recensie van de door Jacob N. van Hall (1840-1918) gepubliceerde bundel *Dichters van dezen tijd 1882-1894*. In datzelfde jaar vertaalde hij Couperus' naturalistische roman *Noodlot* in het Tsjechisch. Deze verscheen bij de reeds genoemde liberale uitgever Vilímek in de serie *Moderní knihy* [Moderne boeken]. In dezelfde serie waren bijvoorbeeld ook de eenakter *Anatol* van Arthur Schnitzler en *Le mariage de Juliette* van Marcel Prévost in het Tsjechisch uitgegeven.

Twee jaar later publiceerde het tijdschrift *Literární listy* [Literaire Bladen] in twee afleveringen een integrale vertaling van het essay "Louis Couperus, un romancier Hollandais" van Louis Van Keymeulen (1842-1915).<sup>6</sup> In het anonieme lemma over Couperus in de reeds genoemde *Ottův slovník naučný* worden vooral zijn werken *Noodlot*, *Extaze* en *Eene Illuzie* genoemd, al blijkt de auteur *Eline Vere* en de Haagse romans ook te kennen. In het algemene overzicht van de Nederlandse literatuur in de encyclopedie was Adolf Holk (1873-1943) in de paragraaf "Nieuwste tijd" nog explicieter over de positie van Couperus in de destijds modernste literatuur: "De grootste hedendaagse auteur, in Europa bekend, een ongewoon fijnzinnige stilist, is Louis Couperus, meester van de psychologische roman, de laatste tijd tevens auteur van sprookjesachtige gedichten" (Holk 1901: 370).

Ook aan katholieke critici ontging Couperus niet, maar zij waren allerminst met hem ingenomen. De meest toonaangevende criticus onder hen, de ook als literair vertaler uit o.a. het Nederlands actieve priester Alois Koudelka (1861-1942), karakteriseerde in het katholieke tijdschrift *Hlidka* [De Wachter] "speciaal Couperus' *Noodlot*" als een typische vertegenwoordiger van "de ziekelijke richting in de belletrise" – bedoeld was het naturalisme (Koudelka 1891: 387). Deze opmerking doelde op het feit dat vooral Couperus' naturalistische verhalen als *Een ziel-tje* in het Tsjechisch werden vertaald. Na de Eerste Wereldoorlog leek de interesse voor zijn werk te verflauwen. Zijn Haagse romans pasten niet goed bij het liberale en sociaaldemocratische karakter van de nieuwe Tsjechoslowaakse staat,<sup>7</sup> en interesse voor exotische landen kwam in de Tsjechische literatuur pas na de dood van Couperus in de jaren dertig op. Zijn homo-erotisch getinte werken pasten weer minder bij de tamelijk preutse opvattingen van de sociaaldemocratie.

<sup>6</sup> De Tsjechen moeten in rechtstreeks contact met België hebben gestaan. De oorspronkelijke tekst verscheen namelijk eveneens in twee afleveringen op 4 en 5 juni 1898 in de *Révue encyclopédique*, maar kwam al op 1 mei en 1 juni 1898 in het Tsjechisch uit, dus *voorafgaand* aan het origineel.

<sup>7</sup> Interessant is dat zijn Haagse romans *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* en *De boeken der kleine zielen* ondanks het uitgesproken patricische en bourgeois-karakter wél werden vertaald in de jaren zeventig, in de periode van de zogenaamde 'normalisatie.' De relatief hoge oplagen van 18.000 stuks voor de eerste roman en van liefst 49.600 stuks van de tweede waren beide binnen één week uitverkocht (Engelbrecht en Vaidová 2016: 11). Kennelijk lezen de Tsjechen in deze romans herinneringen aan hun eigen bourgeoisperiode waarover geen boeken mochten worden gepubliceerd – Tsjechische burgerlijke literatuur uit het interbellum was systematisch uit de bibliotheken verwijderd en mocht ook niet worden heruitgegeven.



Maar voor de liberalen lag dat anders. Vilímek, die eerder *Noodlot* had uitgegeven, liet in 1922 door de scandinavist Hugo Kosterka (1867-1956) *De berg van licht* vertalen dat als *Hora světla*<sup>8</sup> in de serie *Vilímekova knihovna* [Vilímeks boekerie] uitkwam. Deze reeks was aan contemporair werk gewijd, hierin verschenen o.a. *Der Tunnel* van Bernhard Kellermann en *Het leven is mooi!* van Tsjechov. Het openlijk homo-erotische en decadente karakter van de roman behaagde niet iedereen. Met name het thema van de bisexuele keizer vormde een probleem. Zo schreef literair vertaler Miloslav Novotný (1894-1966) in de liberaal-conservatieve *Národní listy* [Nationale Krant]:

*De berg van licht*. Een omvangrijke roman van de veelzijdige Hollandse schrijver Louis Couperus, gewijd aan het einde van het Romeinse wereldimperium, toen de laatste sterken en gezonden zich ervan bewust waren, “dat de antieke schoonheid langzaam uitdooft... [...]” Heliogabalus is de fysieke uitdrukking en een kind van zijn verwarde tijd: hij is hermafrodit, androgyn. Volgens de Oosterse mysteriën werd hij door de god uitverkoren om als een nieuwe verlosser in zichzelf de tweegeslachtelijkheid te verenigen die door de schepping van Eva en Adam was verdeeld. Het boek verzeilt om deze redenen vaak in delicate onderwerpen, niet bepaald de sterkste kanten ervan. Couperus weet in *De berg van licht* het beste de massahysterie te vatten met haar chaos en dronkenschap, neigingen en haat. [...] (Novotný 1923: 1)

Juist deze tendentie van de roman trok de aandacht van een specifieke groep literatoren die aan de rand van de samenleving stonden, homoseksuelen. Hoewel Tsjechoslowakije tolerant was, was ‘sodomie’ er tot 1961 strafbaar, al werd het niet actief vervolgd. In 1931 staken de theaterregisseur Vladimír Vávra (ps. van Vladimír Kolátor, 1903-1986) en uitgever Josef Hladký (1885-1960) de koppen bij elkaar om een serie *Anakreon* op te zetten die kwalitatieve homoseksuele romans en theaterstukken moest aanbieden. Als vierde deeltje was een vertaling van *De komedianten* van Couperus gepland over het lichtelijk homo-erotische toneelspelerduo Cecilius en Cecilianus ten tijde van keizer Domitianus. Uiteindelijk kwamen om financiële redenen alleen de eerste drie geplande deeltjes uit. Of de vertaling van *De komedianten* al klaar was, is onbekend (Lishaugen 2011).

<sup>8</sup> Anders dan bij de meeste vertalingen die naar de Duitse vertaling uit 1916 de titel *Heliogabalus* meekregen, is de Tsjechische een letterlijke vertaling van de Nederlandse.

## 6. *De Leeuw van Vlaanderen*

In die jaren dertig kwam wél een andere historische roman uit, *De Leeuw van Vlaanderen* van Conscience. Hoewel Conscience's naam nog altijd ook in modernere Tsjechische encyclopedieën en hij soms in dagbladen werd geciteerd, leek zijn tijd sinds de Eerste Wereldoorlog voorbij te zijn. Er was geen teken van interesse in vertalingen van deze als katholiek ervaren auteur in het interbellum. In 1932 organiseerde echter Ladislav Kosterka (1902-1967), zoon van de eerder genoemde vertaler, en bibliothecaris van de Centrale Stadsbibliotheek van Praag twee tentoonstellingen, in januari over vertalingen van Scandinavische en Nederlandstalige literatuur (Kosterka 1932a) en in september over het Belgische boek (Kosterka 1932b). Op de eerste tentoonstelling waren verschillende vertalingen van Conscience's werk in boekvorm aanwezig en op de tweede kon *De Leeuw van Vlaanderen* uiteraard niet ontbreken. Mogelijk was deze tentoonstelling de inspiratie voor de verder onbekende vertaler Karel Cepek om in de literaire bijlage van het dagblad *Polední ostravský deník* [Middagkrant van Ostrava] de eerste Tsjechische vertaling *Flanderský lev* van de roman te maken (Conscience 1932). Blijkens verschillende kleine foutjes in minder bekende namen moet deze vertaling uit het Duits zijn gemaakt (Engelbrecht 2016a: 175-176). Vrij kort daarna maakte literair vertaler Jaroslav Josef Svoboda (1894-1944) een tweede vertaling met dezelfde titel, voor de literaire bijlage van de katholieke krant *Lidové listy* (Conscience 1935). Deze vertaling is kennelijk op basis van een Engelse vertaling gemaakt. Svoboda vertaalde met name uit deze taal.

De derde vertaling gemaakt door de pater Antonín Číhal die een jaar later uitkwam, is uit het Nederlands gemaakt en de enige in boekvorm. Číhal was correspondent Centraal-Europa voor de toen bekende katholieke Nederlandse krant *De Tijd*. Zijn vertaling *Zlaté ostruhy* [De gulden sporen], met in de ondertitel de Nederlandse titel *De Leeuw van Vlaanderen*, kwam uit bij de kleinere Praagse uitgeverij Adolf Neubert in de serie *Neubertovo pasmo dobrých knih* [Neuberts reeks van goede boeken], waarin vooral romans van Scandinavische auteurs als Vilhelm Moberg (1898-1973), Sally Salminen (1906-1976) en Olav Gullvåg (1885-1961) waren vertaald. Deze romans hebben gemeenschappelijk dat ze de strijd van kleine naties tegen een overheersende buitenlandse natie of van de gewone man tegen uitbuiters uit een hogere klasse beschrijven. De flaptekst verwees uitdrukkelijk naar een tentoonstelling van Vlaamse literatuur in vertaling die in december 1935 door August Vermeylen werd geopend in het Paleis van Schone Kunsten te Brussel. Voorts wordt eveneens verwezen naar "de taaie gevechten die de Vlamingen in de 13<sup>e</sup> eeuw lang moesten voeren om hun onafhankelijkheid tegen de opdringerige koning Filips de Schone" (Engelbrecht 2016a: 181-182).

In 1933 was Hitler aan de macht gekomen en had Konrad Henlein (1898-1945) zijn *Sudentendeutsche Heimatfront* opgericht. In Ostrava en omgeving, waar Duitstaligen ongeveer 20% van de bevolking vormden, hadden zgn. 'negativistische' Duitstalige partijen die in 1935 samen met het *Heimatfront* in de *Sudentendeutsche Partei* (SdP) waren opgegaan, al relatief veel stemmen. Een vertaling van *De Leeuw van Vlaanderen* kon de Tsjechen een hart onder de riem steken: de Vlamingen hadden een paar eeuwen eerder hun strijd tegen de Franse overmacht immers gewonnen.

De situatie werd nog veel kritieker: bij de parlementsverkiezingen van dat jaar haalde de SdP direct 1,2 miljoen stemmen (15,2%) en was met 44 van de 300 zetels zelfs de op één na grootste partij van het Tsjechoslowaakse parlement geworden. Dat juist de katholieke *Lidové listy* nu met een vertaling van *De Leeuw van Vlaanderen* kwam, is logisch. In het landsdeel Moravië en Silezië was zij de grootste tegenstrever van de Sudetenduitse partij.<sup>9</sup> In 1936 waren de tegenstellingen door verschillende irredentistische eisen van Henlein nog meer op de spits gedreven. Kortom, de vertaling van *De Leeuw van Vlaanderen* is het gevolg van de parallel die de Tsjechen trokken tussen hun toenmalige situatie en die van de Vlamingen in de middeleeuwen.

## 7. Indische romans

Eind jaren twintig begon de bekende schoenenfabrikant Baťa zich te interesseren voor de kolonie Nederlands-Indië. Het ging daarbij eerst om grondstoffen, met name rubber voor schoenzolen, maar al gauw zag Tomáš Baťa (1876-1932) ook mogelijkheden voor een fabriek in de kolonie. Deze werd uiteindelijk in 1938 gebouwd in Kalibata.<sup>10</sup> Omdat de fabriek al gauw de grootste schoenfabriek van zuidoost Azië werd, kwamen er steeds meer berichten over die regio in Tsjechoslowaakse kranten en groeide ook literaire interesse voor deze regio.

De romans van Madelon Székely-Lulofs (1899-1958) beantwoordden aan deze interesse. Strikt gesproken zijn twee van haar drie bekendste romans, *Rubber* uit 1931 en *Koelie* uit 1932 geen historische romans. De derde, *De hongertocht* uit 1936 die zich afspeelt in de nadagen van de bloedige Atjeh-oorlogen in 1911 is dat wel. De romans werden alle drie al spoedig in het Tsjechisch vertaald, *Rubber* in 1935 als *Guma klesá*, *Koelie* in 1937 als *Kuli* en *De hongertocht* in 1939 als *Hladová*

<sup>9</sup> In het land Moravië en Silezië (Tsj. Země moravskoslezská) had de katholieke Československá strana lidová 15,6% behaald, op de voet gevolgd door de SdP met 14,9%. In gebieden als Ostrava, waar Duitstaligen een flinke minderheid of zelfs de meerderheid uitmaakten, had de SdP duidelijk de overhand gekregen.

<sup>10</sup> Heden als Jakarta Selatan een deel van groot-Jakarta.

*výprava*.<sup>11</sup> Alle drie de romans werden vertaald door de belangrijkste vertaalster uit het Nederlands in het interbellum, Lída Faltová (1890-1944). Opmerkelijk genoeg kwamen ze uit bij drie verschillende uitgeverijen – *Guma klesá* bij de met Sfinx gelieerde uitgever Evropská literární klub [Europese Literaire Club], waar veel Nederlandstalige boeken in vertaling uitkwamen, *Kuli* bij de reeds eerder genoemde uitgeverij Vilímek en *Hladové výprava* bij de sociaaldemocratische uitgeverij Družstevní práce.

De vertaling *Hladová výprava* is voorzien van een nawoord van de vertaalster waarin zij een parallel trekt tussen de destijds nog niet vertaalde roman *Max Havelaar* van Multatuli<sup>12</sup> en de romans van Székely-Lulofs. De vertaalster schrijft onder meer:

Madelon Lulofs onderwerpt zich in haar boeken absoluut niet aan een kunstzinnig doel, hetzij zedelijk of politiek. Evenmin staat zij, zoals Multatuli, stil bij de redenen voor de kolonisatie, bij de rechtvaardigheid of onrechtvaardigheid ervan, maar zij schildert genadeloos de gevolgen ervan en alles wat zijzelf persoonlijk heeft doorleefd. [...] Ze wekt werkelijke interesse voor de personen van haar boeken, voor lijdende of opstandige inlanders, over gebroken Europeanen, in hun dienst aangewaaid in Oost-Indië, over figuren vol leven, soms typisch, soms zelfs stereotiep. (Lulofsová 1939: 314)

Faltová was echtgenote van het sociaaldemocratische parlementslid Jozef Falta (1895-1973). Zij verhuisde in 1932 met hem vanuit Brno naar Praag en begon regelmatig voor Družstevní práce te vertalen. Na de Duitse bezetting van rest-Tsjechoslowakije in maart 1939 vluchtte haar man in mei naar de Verenigde Staten om aan arrestatie te ontkomen. In 1942 werd hun zoon opgepakt. Faltová stierf op 8 december 1944 aan de gevolgen van een mislukte schildklieroperatie.<sup>13</sup>

In 1951 liet de communistische partij KSČ een grootscheepse zuivering van alle openbare bibliotheken uitvoeren. Er werd een officiële *Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežadoucí literatury* [Lijst van vijandige, schadelijke, verouderde en ongewenste literatuur] opgemaakt, waarop o.a. streekromans, detectives en in het algemeen literatuur terecht kwam die een beeld gaf van de pluralistische burgerlijk-parlementaire maatschappij van vóór de machtsovername van 1948. De zuiveraars gaven allerlei quasi-literaire redenen op als “schetsen van achterhaalde zaken” (katholieke literatuur), “verkeerd begrepen realisme”

<sup>11</sup> In 1946 vertaalde de protestantse vertaalster Milada Šimsová nog de romans *De andere wereld* uit 1934 (Tsj. *Jimý svět*) en *Het laatste bedrijf* uit 1937 (Tsj. *Poslední podnik*). Deze beide romans kwamen vanwege de papierdistributie van na de oorlog bij twee kleinere uitgeverijen uit. Beide waren blijkens redactienotulen oorspronkelijk gepland voor Družstevní práce.

<sup>12</sup> Faltová had in 1932 *Woutertje Pieterse* voor Družstevní práce vertaald.

<sup>13</sup> Jozef Falta leidde zowel in als na de oorlog uitzendingen van vrije Tsjechische radio's en kwam niet meer terug naar Tsjechië. De zoon kwam na de bevrijding vrij.

(streekromans), “te gedetailleerde, bijna fotografische schetsen” (naturalistische romans), “beschrijft de mens als een instinctief wezen” (existentialistische romans). In totaal werden rond de 27,5 miljoen boeken verwijderd. De bedoeling was dat de boeken zouden worden vermalen en gebruikt als grondstof voor wél acceptabele literatuur (Šámal 2009: 71-75).

Ook vele Nederlandstalige schrijvers werden als overbodig verwijderd: Antoon Thiry en Jo van Ammers-Küller waren simpelweg *brak*, het Tsjechische woord voor ‘rotzooi,’ Gerard Walschap en Johan Fabricius schreven “escapistische literatuur”, Ernest Claes en Felix Timmermans werden, niet zo verwonderlijk, als “ruralisme” afgekeurd. Jef Last, wiens verslag *In de loopgraven voor Madrid* uit 1937 over zijn belevenissen als militair vrijwilliger in de Spaanse burgeroorlog aan de republikeinse kant nog in datzelfde jaar dankzij het echtpaar Falta bij Družstevní práce was uitgegeven – de enige vertaling van dit werk – werd als “trotskistische auteur” verwijderd. Székely-Lulofs kreeg een wel heel apart etiket mee – haar romans, met name *Hladová výprava*, werden verwijderd omdat ze “een realistische kijk op inlanders” gaven – onduidelijk is, waarom juist dit kennelijk als ‘negatief’ werd beschouwd (Engelbrecht 2018a: 37).

Maar ook het communistische regime wenste aan zijn onderdanen literatuur voor te leggen, al moest die dan wel aan de regels van het socialistisch realisme voldoen. Bovendien was het Tsjechische publiek al ruim een eeuw gewend aan het in vertaling lezen van buitenlandse literatuur. Het was dus noodzakelijk om ook literatuur uit het decadente westen te vertalen – al hadden romans uit de Sovjet-Unie volgens interne aanwijzingen duidelijk voorrang.<sup>14</sup> Als uitgeverijen niet wensten te gehoorzamen, strafte het Ministerie van Informatie hen door kiene ‘papierdistributie.’ Dat zorgde ervoor dat titels, waarvoor bijv. Družstevní práce de rechten had betaald, in de jaren 1946-1948 opeens bij heel andere uitgeverijen werden uitgegeven.<sup>15</sup>

Romans van Johan Fabricius, naast zijn meest geliefde roman *De scheepsjongens van Bontekoe*<sup>16</sup> ook zijn *Italiaanse trilogie*, merkwaaardig genoeg vrijwel alles van Stijn Streuvels (hoewel duidelijk een auteur van streekromans), en o.a. *Rubber* van Madelon Székely-Lulofs vonden genade in de ogen van de censuur. De

<sup>14</sup> Deze problematiek wordt in de laatste bewaard gebleven protocollen van de redactieraad van DP van juni 1949 bediscussieerd. De raad zat klem tussen de traditie van de uitgeverij, die o.a. verschillende goedverkopende en bij haar lezers geliefde schrijvers als Johan Fabricius en Antoon Coolen in het fonds had, en de wensen van het Ministerie van Informatie dat vanaf 4 juni 1946 de destijds nog zelfstandige uitgeverijen bombardeerde met allerlei oekazes en “aanbevelingen.” Het ministerie stond sinds 1946 onder leiding van Václav Kopecký (1879-1961), die als ideoloog de tweede man van de communistische partij KSČ was.

<sup>15</sup> Een mooi voorbeeld is de roman *Eiland der demonen* van Johan Fabricius, waarvoor DP in 1946 de rechten had betaald, maar dat uiteindelijk eind dat jaar bij Jaroslav Koliandr uitkwam.

<sup>16</sup> Met acht drukken (vanaf 1935, de laatste kwam nog in 2010 uit) en in totaal zo’n driekwart miljoen exemplaren is dit verreweg de meest in het Tsjechisch vertaalde Nederlandstalige roman geweest.

uitgave van *Guma klesá* van 1958 bij de uitgeverij van de staatsvakbond Práce [De Arbeid] geeft op de kaft wel informatie over andere historische romans in de serie, waarin de vertaling uitkwam, maar geen enkele over de roman zelf. Maar de stofomslag van de heruitgave uit 1972 bij dezelfde uitgeverij stelt:

De roman 'Rubber' van Madelon Lulofs behoorde al voor de Tweede Wereldoorlog tot de opmerkelijke prozawerken met een progressief, sociaal karakter en vond grote weerklank in de wereld. De roman behield op zijn persoonlijke wijze zijn belang tot op heden, vooral vanwege de directe, moedige kijk en zijn duidelijke antikoloniale karakter, dat bovendien verrijkt is door rijke creatieve invallen, met name op het gebied van een fijne psychologische tekening van de afzonderlijke protagonisten en bijfiguren.

Een paar jaar later werd ook de vertaling *Kuli* opnieuw uitgegeven (Székely-Lulofsová 1978). De flaptekst hiervan eindigt zo:

M. H. Székely-Lulofs heeft in haar roman *Koelie* met succes een wrede periode in de geschiedenis van Indonesië weergegeven. Na Multatuli's in de hele wereld beroemde roman *Max Havelaar* is dit een roman die waarheidsgetrouw en op polemische wijze het zo rijke, maar ook uitgebuite leven van de Hollandse kolonie toont.

Van deze roman werd, anders dan van *Rubber*, een volledig nieuwe vertaling gemaakt. Misschien was de reden hiervoor dat de roman in 1951 op de lijst 'verboden boeken' terecht was gekomen? In de vooroorlogse omslagtekst van *Hladová výprava* werd naar de eerdere vertalingen van de romans *Rubber* en *Koelie* verwezen. Maar de uitgaven uit de communistische periode laten geenszins blijken dat er voor 1948 al vijf romans van Székely-Lulofs waren vertaald.

## 8. Theun de Vries

De meest uitgesproken Nederlandse *fellow traveller* van het communistische bewind in Tsjechoslowakije was de schrijver Theun de Vries. Hoewel de reeds genoemde Olga Krijtová (2011: 42-43) hem vooral vertaalde omdat hij zo'n goede verhalenverteller was, speelde zijn communistische overtuiging zeker een rol voor zijn populariteit in Tsjechoslowakije. Uit de Tsjechoslowaakse pers blijkt dat zijn wel en wee relatief goed werd gevolgd. Al bij zijn eerste reis in 1948 wordt vermeld, hoe hij op een trolleybus klimt om het defilé van Joegoslavische pioniertjes beter te kunnen zien en enthousiast naar hen wuift, zijn aanwezigheid op het Tweede Congres van de Tsjechoslowaakse Schrijversbond in 1956 wordt gememoreerd, de als onrechtvaardig beschouwde uitsluiting uit de PEN in 1957, en de ontvangst van de P.C. Hooftprijs in 1963 zijn nieuws voor de Tsjechen...

Omgekeerd stemden zijn literaire ideeën tamelijk overeen met de hierboven beschreven criteria voor de zuivering van de bibliotheken. De Vries ondersteunde de aanval van Aleksandr Fadejev op de westerse “pornografische en decadente” cultuur en beschouwde existentialistische literatuur als negatief, omdat deze te cynisch van karakter is (Perry 2013: 119). Later werd hij kritischer, vooral na het neerslaan van de Praagse Lente in 1968 en tenslotte zegde hij in 1971 zijn lidmaatschap van de CPN op. Maar qua overtuiging bleef hij tot zijn dood communist.

Van De Vries’ enorme oeuvre zijn twaalf werken in het Tsjechisch vertaald, in alle gevallen historische romans.<sup>17</sup> De eerste, *Rembrandt* werd al in 1938 vertaald, nog vóór zijn lidmaatschap van de CPN. Het meest succesvol was *Het meisje met het rode haar* uit 1956, ook in Nederland een goed ontvangen roman die in 1981 verfilmd werd en in 1983 in de Tsjechische bioscopen was. De Tsjechische vertaling *Dívka s rudými vlasy* kwam in 1959 uit bij de Staatsuitgeverij voor Politieke Literatuur<sup>18</sup> en werd in 1962 herdrukt.<sup>19</sup> De serie *Jiskry* [Vonken] was bedoeld om sociaal-kritische werken met een ‘juiste’ signatuur te presenteren aan het grote publiek. Zulke werken waren grondig gescreend en kregen niet het in die tijd gebruikelijke nawoord mee dat de lezer informeerde over de juiste politieke interpretatie. De flaptekst citeert het spannende moment vlak voor de executie van Hannie Schaft en eindigt:

Deze laatste gedachten voor de executie waren van een Hollandse partisaan die moedig een fascistische windbuil had afgemaakt en sneuvelde in de laatste ogenblikken voor de bevrijding van Holland. De auteur baseerde zijn opwindende roman op de verhalen van werkelijke communistische strijders (van wie hij slechts de namen veranderde). Het meisje met het rode haar en haar medestrijder Hugo werden helden, die het Hollandse volk zich tot op heden herinnert.

Verreweg de meest communistische roman van Theun de Vries was de trilogie *1848* over de geboorte van het Communistische Manifest. Maar juist deze roman had in het Oostblok de meeste problemen, zoals Jos Perry (2011) in *Balsem voor de ziel* mooi heeft beschreven. De Vries had de drie delen tussen 1948 en

<sup>17</sup> Een compleet overzicht is opgenomen in Engelbrecht 2018b: 87-88.

<sup>18</sup> In 1945 opgericht als Svoboda [Vrijheid] en van begin af aan uitgeverij van de communistische partij. In 1952 werd zij omgedoopt in Staatsuitgeverij voor Politieke Literatuur, in 1959 in Uitgeverij voor Politieke Literatuur en tenslotte was de naam vanaf 1966 weer Svoboda. In 1998 ging de uitgeverij failliet.

<sup>19</sup> De censuur en de uitgeverijen werkten nogal eens langs elkaar heen. Het staatsliteratuuragentschap DILIA meldde op 11 juni 1974 dat uitgeverij Práce belangstelling had in *Het meisje met het rode haar*. De Vries meldde prompt dat er al twee Tsjechische uitgaven bestonden van dit boek. DILIA reageerde enigszins beledigd – “Bei dieser Gelegenheit möchten wir bemerken, dass es uns wohl gut bekannt ist, dass Ihr Werk “Dívka s rudými vlasy” hier in den Jahren 1959 und 1962 (Verlag SNPL) in tschechischer Sprache erschienen ist. Dies ändert aber nichts an der Tatsache, dass sich der Verlag Práce nun hierfür interessiert.”

1954 geschreven en deze kwamen in 1953 in de DDR uit. De eerste vertaling, van *Een spook waart door Europa*, was al in 1950 door Júlia Májeková (1919-1991) in het Slowaaks bij de vakbondsuitgeverij Práca [De Arbeid] in Bratislava uitgegeven. Deze vertaling was het boek dat Olga Fuchsová, destijds zelf nog een vurige communiste, had verleid tot de opmerking dat De Vries' historische romans onervaren lezers de juiste weg naar het communisme konden wijzen.

Perry (2011: 46) beschrijft hoe de laatste vier hoofdstukken in de Duitse DDR-vertaling moesten worden weggelaten, omdat zij de Duitse kameraden in een negatief daglicht stelden tegenover het Franse revolutionaire élan. Olga – inmiddels Krijtová – moest tot 1961 wachten voordat de Staatsuitgeverij voor Politieke Literatuur bereid was om haar de opdracht te geven voor een vertaling van *1848*. Na het nodige touwtrekken tussen De Vries' Nederlandse uitgeverij Pegasus en het Tsjechische staatsliteratuuragentschap DILIA<sup>20</sup> over honoraria werd de romantrilogie in 1964 uiteindelijk als *Křest ohněm* [De vuurdoop] als 43<sup>e</sup> deel van de serie *Jiskry* uitgegeven. Interessant is dat DILIA in een brief van 29 maart 1966 stelde dat de Slowaakse uitgeverij Smena belangstelling had voor het deel *Een spook waart door Europa*, hoewel er al een Slowaakse vertaling van dit boek bestond. Een maand later meldde DILIA ook interesse voor *De vuurdoop*. Maar na kennelijk vijf jaar wikken en wegen schreef DILIA op 13 januari 1971 dat er toch geen interesse was voor de uitgave van het boek. In het handschrift van Theun de Vries staat op de brief (terecht) bijgeschreven "Is N.B. reeds in de ČSSR verschenen!!" Kennelijk heeft De Vries dit op 21 januari ook aan DILIA geschreven, want hun volgende brief van 11 februari verontschuldigt zich dat men uiteraard van de Tsjechische vertaling op de hoogte was, maar dat het hier om een Slowaakse vertaling ging. Overigens bestond ook deze al, waarvan de briefschrijver Ladislav Smutek (\*1921) zich kennelijk niet bewust was.

De Tsjechische vertaling volgt het origineel getrouw, maar Krijtová moest wel verscheidene als 'te pornografisch' ervaren passages weglaten, iets waaraan ze niet gewend was, want er werd in Tsjechië slechts hoogst zelden gecensureerd. Dit betrof met name de scène in *Nieuwe rivieren* in het hoofdstukje *De Derde Afdeling rapporteert*, waarin de tsaar met een minderjarig meisje naar bed gaat. Net als in de DDR-vertaling werden de subhoofdstukjes *Macht en onmacht* over de nachtelijke wandeling van koning Willem II en diens kennismaking met een vagebond en met kinder-arbeiders die volgens de roman beslissend was voor zijn plotselinge acceptatie van de liberale grondwet van 1848, en het hoofdstuk *Nachttrein* uit *Hagel in het graan* waarin Karl Marx zijn ergernis over de Duitsers

<sup>20</sup> DILIA had in maart 1958 een bedrag van fl. 2500 voor de eerste 10.000 exemplaren van de vertaling van *Het meisje met het rode haar* aangeboden, waarvan fl. 1.000 als voorschot. Na protesten van Pegasus werd het bedrag verhoogd naar fl. 3.000, waarvan fl. 1500 als voorschot. Uit de afrekening van DILIA van 16 december 1960 blijkt dat deze bedragen inderdaad zijn uitbetaald.



uit en Rusland kritiseert, weggelaten (Engelbrecht 2018b: 84). De flaptekst prijst roman en auteur aan in de lijn van het socialistisch realisme:

[...] Het boek is ondanks de brede historische schildering kleurrijk en bijna spannend geschreven. Het brengt de twee groten naderbij – Marx en Engels – op een zeer vermensenlijkte wijze, met hun alledaagse zorgen, die invloed hadden op hun wetenschappelijke en politieke werk. Beide revolutionairen zijn ongewoon levendig en aantrekkelijk afgebeeld. De roman is een breed fresco van een grote tijd en van grote mensen.

[...] Zijn studie van het grote verleden van zijn geboorteland en zijn intensieve doorleven van de gebeurtenissen in het interbellum leidden Theun de Vries tot actieve deelname aan het politieke leven. Tijdens de bezetting werkte hij in de illegale beweging en werd ook geïnterneerd in een concentratiekamp. Hij is een vooraanstaande actieve strijder voor het communisme.

## 9. De aanslag

Hoewel er in 1985 in het tijdschrift *Světová literatura* [Wereldliteratuur] dat de rol van ‘venster op de wereld’ vervulde al wat verhalen van hem waren uitgekomen, werd Harry Mulisch (1927-2010) pas echt bekend in Tsjechië door de in 1986 uitgekomen van zijn roman *De aanslag*. Deze werd dankzij de Duitse vertaling van datzelfde jaar bekend in het voormalige Oostblok (Goedegebuure 1991: 436).<sup>21</sup>

De Tsjechische vertaling van Krijtová kwam uit bij Svoboda, zoals de Staatsuitgeverij voor Politieke Literatuur sinds 1966 weer heette. Het boek was al vermeld in de inleiding over Mulisch van de aflevering van *Světová literatura* die gewijd was aan Mulisch en de verhalen *Wat gebeurde er met sergeant Massuro?* en *De grens* (Mulisch 1985). De vertaling van het boek bevat geen nawoord of inleiding. De flaptekst vermeldt:

De aanslag op een fascistische collaborateur in het jaar 1945 is de uitgangssituatie van de roman van de vooraanstaande Nederlandse schrijver H. Mulisch. Slechts bij toeval ontsnapt de destijds jonge held aan de Duitse vergelding, waarbij zijn ouders en broer als gijzelaars sterven. Hij ontsnapt echter ook na jaren niet aan de brandende, dringende vraag, wie eigenlijk hun dood op zijn geweten heeft. Mulisch' werk is een uitmuntende psychologische roman, uitgewerkt als de verbeelding van het eeuwige thema van schuld en straf.

<sup>21</sup> De Bulgaarse, Hongaarse en Tsjechische vertalingen kwamen nog in 1986 uit, de Servokroatische in 1987, de Poolse, Roemeense en Chinese in 1988, de Sloveense in 1990 en de eerste Russische pas in 1991.

De gebruikelijke lovende literaire ‘kritiek’ in dagbladen als *Rudé právo* [De Rode Waarheid] lijkt achterwege te zijn gebleven. Er was wel een bespreking in de bijlage *Kmen* van het literair-kritische tijdschrift *Tvorba*<sup>22</sup> die echter niet veel meer vertelde dan de geciteerde flaptekst.

Dit werpt de vraag op, waarom men er het zwijgen toe deed. De reden is vermoedelijk dat Mulisch vrij uitgebreid bediscussieert of niet het communistische verzet schuldig was aan de dood van de onschuldige familie Van Steenwijk. Bovendien blijkt Anton in zijn discussie met Fake Ploeg, de zoon van de doodgeschoten collaborateur, tot op zekere hoogte begrip voor diens standpunt op te brengen. Omdat het boek echter in vrijwel alle Oostbloklanden was uitgebracht, kon Tsjechië niet achterblijven. De oplage was met 18.500 stuks naar Nederlandse maatstaven groot, maar als we deze vergelijken met de bijna 50.000 stuks voor *De boeken der kleine zielen* van Couperus of de liefst 87.000 stuks voor het laatste in het Tsjechisch uitgegeven boek van Theun de Vries, *Het hoofd van Haydn*, bepaald zuinigjes. Meeleven oproepen met protagonisten was de taak van socialistisch realistische romans, maar dan wel graag met de *juiste* protagonisten.

## 10. Conclusie

Er is vrij veel vanuit het Nederlands in het Tsjechisch vertaald. Onder deze vertalingen maken historische romans in de periode 1919-1989 ruwweg een kwart uit. Voor 1993 bestonden er geen of nauwelijks vertaalsubsidies, wat impliceert dat de uitgeverijen hun productie uit de verkoop van de boeken moesten financieren.

In de tweede helft van de 19<sup>e</sup> eeuw ontstond er verschillende politieke zuilen, elk met hun eigen media en uitgeverijen. Vertalingen van bepaalde boeken, zoals *De boerenkryg* van Conscience of *De berg van licht* van Couperus, beantwoordden aan de behoeften van deze uitgeverijen.

Onder het communisme was er officieel slechts één richting – het socialistisch realisme. Ook hier ging het om keuzes voor bepaalde boeken die pasten in de behoeften van het systeem – via pakkende verhalen bij de lezers begrip voor de strijd van het proletariaat bij te brengen. Zo vormen de vertaalde boeken vaak niet zozeer een afspiegeling van de bronliteratuur, als wel van de doelstellingen van acteurs van het literaire veld van de doelliteratuur.

<sup>22</sup> *Tvorba: list pro kritiku a umění* 28, 1986, bijlage *Kmen* 28 (16 juli 1986), VIII.

## Bibliografie

### Archiefbestanden

Literatuurmuseum Den Haag

- fonds Querido, 2 Que Correspondentie met Dilia<sup>23</sup>
- fonds Theun de Vries V09106 B1 en B2

Památník národního písmenictví, Praha

- fonds Družstevní práce 70/57, doos Lída Faltová
- fonds Družstevní práce 70/57, doos Redakční rada [Redactieraad] 1933-1949

### Vertalingen

Conscience, Hendrik. 1881. *Selská vojna. Historické obrazy z dějin odboje belgických venkovských obcí proti nátiskům francouzské okupace v 18. století*. Vert. J.P. Lhotecký. Brno: Škola Božského srdce Páně v Rajhradě. (Zábavná bibliotéka 63). Origineel *De Boerenkryg*.

\_\_\_\_\_. [1902]. *Der Löwe von Flandern*. Vertaler niet vermeld. Teschen etc.: Karl Procháska. (Klassiker der Weltliteratur 12).

\_\_\_\_\_. 1932. *Flanderský lev. Historický román*. Vert. K. Cepek. Z.p. [Ostrava]: Polední ostravský deník. (Románová příloha Poledního ostravského deníku). Origineel *De Leeuw van Vlaenderen*.

\_\_\_\_\_. 1935. *Flanderský lev*. Vert. Jaroslav J. Svoboda. Z.p. [Praha]: Lidové listy. (Romány Lidových listů). Origineel *De Leeuw van Vlaenderen*.

\_\_\_\_\_. 1936. *Zlaté ostruhy (De Leeuw van Vlaenderen). Román*. Vert. Antonín Číhal. Praha: A. Neubert. (Neubertovo pásmo dobrých knih). Origineel *De Leeuw van Vlaenderen*.

Couperus, Louis. 1896. *Osud*. Vert. Jaroslav Kamper. Praha: J. R. Vilímek. (Moderní knihy). Origineel *Noodlot*.

\_\_\_\_\_. 1922. *Hora světle*. Vert. Hugo Kosterka. Praha: J. R. Vilímek. (Vilímkova knihovna 199). Origineel *De berg van licht*.

Diepenbrock, Melchior von. 1845. *Flämisches Stilleben in drei kleinen Erzählungen von Heinrich Conscience. Aus dem Flämischen übersetzt*. Regensburg: Pustet.

Lulofsová, Madelon. 1935. *Guma klesá*. Vert. Lída Faltová. Praha: Evropský literární klub/ Stanislav Plzák. (Nesmrtelní našeho věku 3). Origineel *Rubber*.

\_\_\_\_\_. 1936. *Kuli: román*. Vert. Lída Faltová. Praha: J. R. Vilímek. (Knihovna náročných čtenářů světová žeň 2). Origineel *Koelie*.

\_\_\_\_\_. 1939. *Hladová výprava*. Vert. Lída Faltová. Praha: Družstevní práce. (Živé knihy a 171). Origineel *De hongertocht*.

\_\_\_\_\_. 1958. *Guma klesá*. Vert. Lída Faltová. Praha: Práce. (Románové novinky 119).

\_\_\_\_\_. 1972. *Guma klesá*. 2<sup>o</sup> druk. Vert. Lída Faltová. Praha: Práce. (Knížnice Erb – modrá řada).

Mulisch, Harry. 1985. "Co se stalo se seržantem Massurem?" en "Hranice". *Světová literatura* 30(3): 143 (Inleiding, Olga Krijtová), 144-156 (vert. Jitka Hronová) en 156-167 (vert. Martina Nouzová). Origineel *Wat gebeurde er met sergeant Massuro?* en *De grens*.

\_\_\_\_\_. 1986. *Atentát*. Vert. Olga Krijtová. Praha: Svoboda. Origineel *De aanslag*.

<sup>23</sup> Omdat volgens mededeling (23 juli 2018) van prof. JUDr. Jiří Srstka, de huidige directeur van DIL-IA, in 1986 bij een brand in de toenmalige archiefloods alle contracten en correspondentie verloren zijn gegaan, zijn de afschriften in het Haagse Literatuurmuseum de enige die voor de contracten met Nederland over zijn.

- Székely-Lulofsová, Madelon H. 1978. *Kuli*. Vert. Josef Zlámal. Praha: Práce. (Knižnice Erb – modrá řada). Origineel *Koelie*.
- Vries, Theun de. 1959. *Dívka s rudými vlasy*. Román z odboje 1942-1945. Vert. Olga Krijtová. Praha: Státní nakladatelství politické literatury. (Jiskry 7). Origineel *Het meisje met het rode haar*.
- \_\_\_\_\_. 1964. *Křest ohněm*. Vert. Olga Krijtová. Praha: Nakladatelství politické literatury. (Jiskry 43). Origineel 1848.

### Secundaire literatuur

- Anoniem. 1909. "Couperus, Louis." *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecních vědomostí* 28. Praha: J. Otto. 177.
- Connor, John. 2015. "Jack Lindsay, Socialist Humanism and the Communist Historical Novel." *Review of English Studies* 66(274): 342-363.
- Engelbrecht, Wilken. 2016a. "De Leeuw van Vlaanderen in het Tsjechisch. Waarom zo laat en waarom driemaal?" *Internationale Neerlandistiek* 54(3): 169-188.
- \_\_\_\_\_. 2016b. "Het ontstaan van de idee 'Nederlandstalige literatuur' in Tsjechië." *Werkwinkel* 11(1): 73-94.
- \_\_\_\_\_. 2017. "Vielschreiber als Hausierer der niederländischen Literatur im Tschechischen." *Literatur in Bewegung. Über die Dynamik in der niederländischen Literatur. Wiener Schriften zur niederländischen Sprache und Kultur* 7. Eds. Herbert Van Uffelen, Dirk De Geest, Marlou de Bont en Christine Hermann. Wien: Praesens Verlag. 41-61.
- \_\_\_\_\_. 2018a. "Sorela or Dutch Literature through Czech Socialist Realistic Eyes." *TRANSFER of Dutch, Flemish and Scandinavian Literatures to Eastern Europe (1945-1990). For the 20th Anniversary of the NIP*. Eds. Jaap Grave en Irina Michajlova. Moscow: Nauka. 29-44.
- \_\_\_\_\_. 2018b. "Theun de Vries in Czechoslovakia." *TRANSFER of Dutch, Flemish and Scandinavian Literatures to Eastern Europe (1945-1990). For the 20th Anniversary of the NIP*. Eds. Jaap Grave en Irina Michajlova. Moscow: Nauka. 80-89.
- Engelbrecht, Wilken en Zuzana Vaidová. 2016. "'De grootste hedendaagse auteur, in Europa bekend...'. Louis Couperus in Tsjechië." *Arabesken. Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap* 24(48): 4-14.
- Fiala, Petr et al. 2008. *Český politický katolicismus 1848-2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Goedegebuure, Jaap. 1991. "Der Roman 'De aanslag' (1982) von Harry Mulisch in der ausländischen Rezeption." *Begegnung mit dem 'Fremden'. Grenzen – Traditionen – Vergleiche. Innerkulturelle Fremdheit, Revolution und Literatur, Skandinavistik, Niederländisch, Afrikaans, Jiddistik. (Akten des VIII. Internationalen Germanisten-Kongresses Tokyo 1990, Bd. 11. Ed. Eijirō Iwasaki. München: Iudicium. 430-436.*
- Holk, Adolf. 1901. "Nizozemí, literatura." *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecních vědomostí* 18. Praha: J. Otto. 365-372.
- Kamper, Jaroslav. 1896. "Z literatury hollandské." *Rozhledy* 6(4): 175-176.
- Kosterka, Ladislav. 1932a. *Bibliografie česko-skandinávsko-nizozemská. Seznam českých překladů z dánštiny, islandštiny, norštiny, švédštiny, holandštiny a vlámsštiny. Catalogue des traductions tchèques du danois, de l'islandais, du norvégien, suédois, hollandais et du langage flamande*. Praha: Obec pražská/Pražské městské tiskárny.

- \_\_\_\_\_. 1932b. (N.N. = L. Kosterka). *Výstava belgické knihy v Praze. Exposition du livre belge à Prague 3-15 septembre 1932. Tentoonstelling van het Belgische boek te Praag 3-15 september 1932*. Praha: Obec pražská/Pražské městské tiskárny.
- Koudelka, Alois. 1891. "Londýnské Athenaeum o písmenictví kontinentálním za dobu od července r. 1890 do července r. 1891." *Hlidka literární* 8(10): 387-392.
- Krijtová, Olga. 2011. *Geschrift eener bejaarde vrouw uit 1997. Aangeboden ter gelegenheid van haar tachtigste verjaardag*. Eds. Ellen Krol en Lucie Sedláčková. Praha: Kareluniversiteit. (Speciaal nummer van Praagse Perspectieven).
- Lipnicki, Marcin. 2013. "'De leeuw zonder klauwen.' Een paar opmerkingen over vertalingen van Hendrik Conscience in het Pools tijdens de tweede helft negentiende en begin twintigste eeuw." *Lage Landen. Handelingen van het Colloquium gehouden op 8 en 9 mei 2012 bij de Johannes Paulus II Katholieke Universiteit Lublin*. Eds. Wilken Engelbrecht en Muriel Waterlot. Lublin: Wydawnictwo KUL. 67-75.
- Lishaugen, Roar. 2011. "'Skoro unikum v celé světové literatuře.' Představy hranického nakladatele Josefa Hladkého o homoerotické edici." *Kdysi a nedávno* 2: 71-76.
- Nejedlý, Zdeněk. 1949. "O úkolech naší literatury." *VAR. List pro kulturní otázky* 2(8): 225-247.<sup>24</sup>
- Novotný, Miloslav. 1923. "LITERATURA - Z překladů." *Národní listy* 63(121): 1.
- Perry, Jos. 2011. "Balsem voor de ziel. Theun de Vries in vertaling." *Filter, tijdschrift over vertalen* 18(4): 45-55.
- \_\_\_\_\_. 2013. *Revolte is leven. Biografie van Theun de Vries (1907-2005)*. Amsterdam: Ambo.
- Šámal, Petr. 2009. *Soustružníci lidských duší*. Praha: Academia.
- Van Keymeulen, Louis.<sup>25</sup> 1898. "Louis Couperus." Vert. J. Holas. *Literární listy* 19(14): 209-211 en 19(15): 233-236.
- Velešík, Vladimír. 2013. "Analýza volebního výsledku Sudetoněmecké strany v parlamentních volbách roku 1935". Ongepubliceerde MA-scriptie. Olomouc: Univerzita Palackého. <[https://theses.cz/id/wn2gkr/Diplomov\\_prce\\_-\\_volby\\_1935.pdf](https://theses.cz/id/wn2gkr/Diplomov_prce_-_volby_1935.pdf)>. Geraadpleegd op 24.01.2019.
- Zach, Aleš. 2017. "Theodor Mourek. Nakladatelství přeložené i původní beletrie, naučné literatury a učebnic v Praze; knihkupectví." *Slovník českých nakladatelství 1849-1949*. <<https://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/theodor-mourek.html>>. Geraadpleegd op 24.01.2019.

<sup>24</sup> Afgedrukt op basis van het stenografische verslag van zijn redevoering. Datzelfde jaar ook zelfstandig als brochure *O úkolech naší literatury* uitgegeven door Československý spisovatel te Praag. Hier is geciteerd naar de editie in *VAR*.

<sup>25</sup> Bedoeld is Louis Van Keymeulen.

